Halfjaarlijks mededelingenblad van de Stichting tot Bevordering der Notariële Wetenschap

Ponder

Verlijden, verleed, verleden
• Smakelijk eten
Marianne Eisma

Studenten notarieel recht brengen Estate Planning in de praktijk
Lonneke Gillissen

Ars Notariatus
• Gezag over minderjarigen
Lies Punselie

Het notarieel woordenboek
Ben Duinkerken

Notariaatsgeschiedenis in de shortlists
Kees Cappon

Het signet van de notaris
Caspar van Heel

Het vel van een ezel
Chris Coppens

De Spaanse notaris
Michiel Tomlow

Nummer 25 • December 2008

VERENIGING **Hendrick de Keyser**

Schenken of nalaten aan een cultureel doel

Buitenplaats 'Nijenburg' te Heiloo

Woont uw cliënt in een bijzonder monumentaal pand?

Dan bestaat de mogelijkheid dit huis voor het nageslacht te bewaren door het te schenken aan Vereniging Hendrick de Keyser.

Vereniging Hendrick de Keyser heeft als doel het behoud van architectonisch of historisch waardevolle huizen en hun interieur. Zij doet dit sinds 1918 door verwerving van bijzondere monumenten, die na restauratie worden verhuurd. Eenmaal verworven huizen worden nooit meer verkocht. Het bezit van de Vereniging omvat 360 huizen, waaronder diverse topstukken van architectuur met een onvervangbare waarde. De Vereniging telt ongeveer 3000 leden. Natuurlijk is het ook mogelijk om de 'monumentenzorg' te steunen door financiële schenkingen of erflatingen aan Vereniging Hendrick de Keyser (vrijgesteld van schenkings- en successierechten).

CBF KEUR VOOR GOEDE DOELEN

Keizersgracht 743
1017 DZ Amsterdam
Telefoon 020 521 06 30
Telefax 020 521 06 39

Website www.hendrickdekeyser.nl
E-mail info@hendrickdekeyser.nl
Bank 41.18.40.207
Giro 48718

B RAADGEVEND BUREAU BORGDORFF

Sinds 1984 een vraagbaak voor kandidaat- notarissen die een plezierige baan zoeken.

Raadgevend bureau voor notarissen
Coolsingel 75, 3012 AD Rotterdam
Telefoon 010 - 213 0355
Fax 010 - 213 0993

"Ponder" volgens Van Dale:

unster, een soort evenaar met aan de ene zijde een haak en aan de andere een gewicht dat men af- en aanschuift, balans met ongelijke armen.

C O L O F O N

Ponder:
halfjaarlijks mededelingenblad van de Stichting tot Bevordering der Notariële Wetenschap, van Eeghenstraat 222, 1071 GM Amsterdam
Telefoon: 020 675 6479
Fax: 020 679 0358
Email algemeen: info@notarielestichting.nl
redactiesecretaris: inesvangasselt@notarielestichting.nl
Website: www.notarielestichting.nl
Postbanknummer: 554704

Redacteuren:
W. Bosse, *notaris te Amsterdam*
B. Duinkerken, *rechtshistoricus, oud-notaris te 's-Gravenhage*
Liesbeth van der Marck, *conservator notariële Stichting*
B.C.M. Waaijer, *notaris te Amsterdam, bijzonder boogleraar UvA*

Redactiesecretaris:
Inés M. van Gasselt

Lay-out/productie:
Francien van Maasdijk
Grafisch Bureau Schaefer

Foto's:
Omslag : Maarten Brinkgreve
pag. 3, 6, 7, 9, 19 : Anne Roos
pag. 12, 13 : Lonneke Gillissen

De publicatie is mede mogelijk gemaakt door:
Raadgevend Bureau Borgdorff te Rotterdam, Vereniging Hendrick de Keyser te Amsterdam, Kluwer Juridische Uitgevers te Deventer, Niehoff Werning & Kooij te Soest.

Aan dit nummer werkten mee:
C.M. Cappon, *bijzonder boogleraar UvA*
E. C. Coppens, *boogleraar Radboud Universiteit*
Ben Duinkerken, *rechtshistoricus, oud-notaris te 's-Gravenhage*
Marianne Eisma, *kunsthistorica*
Lonneke Gillissen, *journalist*
Caspar van Heel, *rechtshistoricus, van 1974 tot 2006 werkzaam als provinciaal archiefinspecteur in Overijssel*
Lies Punselie, *universitair docent Universiteit Leiden*
A.H.N. Stollenwerck, *voorzitter notariële Stichting, notaris te Rotterdam, bijzonder boogleraar VU*
Michiel Tomlow, *oud-notaris te Heerlen*

ISSN: 1385-7428

Inhoud

Ten geleide	4	A.H.N. Stollenwerck
Het notarieel woordenboek Notarius	5	Ben Duinkerken
Het signet van de notaris (22)	5	Caspar van Heel
Verlijden, verleed, verleden Smakelijk eten	6	Marianne Eisma
De Spaanse notaris	8	Michiel Tomlow
Het vel van een ezel	9	Chris Coppens
Studenten notarieel recht brengen EstatePlanning in de praktijk	12	Lonneke Gillissen
Ars Notariatus Gezag over minderjarigen	15	Lies Punselie
Notariaatsgeschiedenis in de shortlists	16	Kees Cappon
Postacademisch onderwijs Eerste halfjaar 2009	19	
Imponderabilia	19	Redactionele mededeling

Harmonicamap om geld, cheques of kwitanties op te bergen, circa 1920

Ten Geleide

Toen de toenmalige voorzitter van de Stichting, mr. J.J.A. de Groot, mij bij gelegenheid van de jaarvergadering van de KNB in 2007 te Breda vroeg of ik mij kandidaat wilde stellen voor het voorzitterschap van de Stichting heb ik geen moment getwijfeld.
De Stichting vervult binnen het (Nederlandse) notariaat een belangrijke functie. De Stichting - opgericht op 27 januari 1951 - bevordert al decennia met succes de studie van de notariële wetenschap. De vanwege de Stichting gegeven cursussen vinden gretig aftrek. Niet alleen bij (kandidaat-)notarissen en onze notariële paralegals (=klerken), maar we mogen ons steeds meer verheugen in de belangstelling van andere rechtshulpverleners zoals advocaten en fiscalisten. De cursussen worden alom gewaardeerd vanwege het hoge niveau. Het bestuur prijst zich gelukkig dat gerenommeerde docenten steeds weer bereid zijn hun medewerking te verlenen aan het opzetten en geven van - in het bijzonder - voor het notariaat relevante en niet zelden actuele onderwerpen. Ongetwijfeld speelt het "netwerk" van onze Raad van Toezicht daarbij een belangrijke rol. Een Raad van Toezicht die door zijn samenstelling - zo zijn alle notariële hoogleraren q.q. lid - vele en diepe wortels heeft zowel in de praktijk als in de wetenschap. Een Raad die met grote deskundigheid het bestuur van de Stichting ter zijde staat.

De bibliotheek van de Stichting mag zich succesvol meten met iedere universiteitsbibliotheek. Sterker nog menige universiteitsbibliotheek legt het -vanwege een matige collectie- af tegen de rijke collectie van "onze" bibliotheek. Onder de bezielende en dagelijkse leiding van Liesbeth van der Marck is deze bibliotheek uitgegroeid tot een bibliotheek die de ambitie heeft alles in huis te hebben dat van nut kan zijn voor de notariële practicus en wetenschapper. Illustratief is dat steeds meer studenten de weg vinden naar de bibliotheek van de Stichting.
In *Ponder 24* van juli 2008 sprak onze oud-voorzitter in zijn laatste *Ten Geleide* zijn vertrouwen er in uit dat de Stichting het Nederlandse notariaat kan blijven steunen van een gezichtspunt dat ontdaan is van de hitte van het moment. Ik kan dat alleen maar onderschrijven en met mij mijn collegabestuurders. Het is mede de taak van een wetenschappelijke "notariële" instelling onafhankelijk en kritisch te kijken naar datgene waar we als notariaat voor staan en welke (belangrijke) rol we spelen dan wel kunnen spelen in de samenleving. Dat de Stichting daarbij ook wordt gedreven door de liefde voor het vak kan niemand ons kwalijk nemen. Het is immers zo'n prachtig vak en zo belangrijk voor het goed functioneren van de maatschappij.
De Stichting onderhoudt warme wetenschappelijke betrekkingen met het buitenlandse notariaat. Zo werd vanwege het bestuur de *Jahresversammlung* van de Verein für das Rheinische Notariat E.V. van 7 tot 9 november 2008 te Bonn bijgewoond.
Onze goede band met de universiteiten blijkt uit wéér een benoeming dit jaar van een hoogleraar namens de Stichting. Mr. drs. J.S.L.A.W.B. Roes (1971) is per 1 september 2008 benoemd tot hoogleraar aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Radboud Universiteit Nijmegen. Roes vervult aldaar, namens de Stichting, de leeropdracht op persoonlijke titel *Deontologie en de geschiedenis van het Notariaat*, welke leeropdracht is verbonden aan het Centrum voor Notarieel Recht. Roes studeerde notarieel recht en middeleeuwse geschiedenis. In 2006 promoveerde hij *cum laude* op een proefschrift over de geschiedenis van het Nederlandse erfrecht. Van 1999 tot 2007 was Roes tevens kandidaat-notaris bij Hekkelman Notarissen in Nijmegen.

Op 1 oktober 1999 is de Wet op het notarisambt 1999 in werking getreden. Op 1 oktober 2009 bestaat deze wet dus 10 jaren. Om en nabij dat tienjarige bestaan zal de Stichting een symposium organiseren waarbij het ambt centraal staat. Raad van Toezicht en bestuur zijn druk doende met de voorbereiding. Mede door middel van *Ponder* wordt u op de hoogte gehouden.

Onze oud-voorzitter Hans de Groot heeft een groot aandeel gehad in de groei en bloei van onze Stichting. Binnen de kring van het bestuur is hem daarvoor op hartelijke wijze dank gezegd. Op deze plaats doe ik dat graag nogmaals. Zijn ijver en deskundigheid, maar vooral zijn bezielende aansturing, hebben de Stichting mede gebracht tot de huidige bloeiende niet meer weg te denken instelling. De Stichting is hem daarvoor grote dank verschuldigd. Dit geldt evenzeer voor mr. J. Borren, die vele jaren op voortreffelijke wijze de penningen van de Stichting heeft beheerd. Ook hij heeft een aanzienlijk en deskundig aandeel gehad in de groei en bloei van de Stichting. Vanaf deze plaats dank ik ook hem van harte voor zijn inspanningen. Zijn plaats in het bestuur is ingenomen door mr. E.O. Spier, notaris te Amsterdam. In hem hebben wij groot vertrouwen dat hij de deskundige lijn van Hans Borren zal voortzetten.

Rest mij tot slot de Raad van Toezicht en het toenmalige bestuur van de Stichting te danken voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik zie het als een eervolle taak een bijdrage te mogen leveren aan de wetenschappelijke en daarmee de praktische vorming van het Nederlandse notariaat.

A.H.N. Stollenwerck
Voorzitter

Het notarieel woordenboek

Notarius

WOORD-BOECK,
Waer in alle
De Kunſt-woorden des
Notariſchaps, mitſgaders ande-
re vreemde, ſoo Latijnſche als Franſche
woorden werden verduytſcht.

Je hebt je er met de letter N wél met een Jantje van Leiden van afgemaakt, zullen sommige lezers denken. Het mag dan een verdwenen benaming zijn, de notarius publicus uit vroegere eeuwen, maar dat die notarius onze notaris is geworden rechtvaardigt toch nauwelijks een stukje in *Ponder*. Misschien. Toch schuilt er achter dat woord notarius een wat verwarrende geschiedenis.

Wat te denken van het feit dat in het jaar 355 de Romeinse keizer notarius Diogenes naar Alexandrië stuurde om orde te brengen in die door rivaliserende politieke facties geteisterde stad? Diogenes kweet zich van zijn taak met een krachtdadig militair ingrijpen. En wat van de, ook al op keizerlijk bevel, in 411 naar Carthago gestuurde *vir clarissimus, tribunus et notarius* Marcellinus? Een zachtzinniger man dan Diogenes, dat wel, maar hij had dan ook een religieus conflict op te lossen. Dit deed hij met succes. Wat hem de dank opleverde van Augustinus, die de eerste drie boeken van zijn *Civitate Dei* aan hem opdroeg. Diogenes en Marcellinus waren dus blijkbaar geen mannen die hun tijd doorbrachten met het passeren van akten. En dat klopt. Deze Romeinse notarii waren invloedrijke secretarissen binnen de keizerlijke regering.

Notarissen heetten in die tijd *tabelliones*. Nadat het West-Romeinse rijk in 476 ter ziele was gegaan, verschenen er in Italië gerechtelijke secretarissen die langzamerhand de functie van hun baas, de *iudex*, overnamen. Een rechter reisde toen namelijk rond, zijn notarius niet, en zorgde ter plekke – heel praktisch – voor akten met dezelfde bewijskracht als die van de afwezige iudex. Op een gegeven moment begon men, niet onbegrijpelijk, de begrippen notarius en tabellio door elkaar te halen. De bovendrijvende benaming voor een aktenmaker werd uiteindelijk notarius.

De oorspronkelijke tabellio wist zich nog te handhaven in het Oost-Romeinse rijk, maar toen ook Byzantium viel (1453) was zijn rol uitgespeeld. Maar niet zijn naam. Nog in onze Republiek noemden notarissen zich lange tijd ook wel tabellioen. *Old habits die hard!*

Ben Duinkerken

Het signet van de notaris (22)

Signet van
Theodricus Roever

Gelderland (vervolg)

In de vorige aflevering werd aandacht besteed aan de Veluwe. Nu is het de beurt aan het kwartier van Zutphen, ook wel als De Graafschap of De Achterhoek aangeduid. Dit gebied lag in twee bisdommen: Munster en Utrecht. Groenlo en Winterswijk hoorden bij Munster, Doesburg, Doetinchem en Zutphen bij Utrecht.

Protocollering

In dit kwartier zijn twee middeleeuwse notariële protocollen bewaard gebleven. Duizenden notarissen hebben vóór 1512 een protocol aangelegd, maar die zijn bijna alle verloren gegaan. Keizer Maximiliaan heeft in 1512 in de Rijksnotariaatsverordening voorgeschreven hoe protocollen van overleden notarissen bewaard moesten worden. Voordien zijn de meeste verloren gegaan of zelfs vernietigd. Er zijn echter tientallen bewijzen voor de overdracht van het protocol van een overleden notaris aan een opvolger, die dan naar behoefte een grosse kon opmaken. Dit keer worden de signetten van twee notarissen uit Oost-Gelderland, wier protocollen bewaard gebleven zijn, behandeld. De protocollen zijn in 1982 uitgegeven.[1]

De signetten

Het eerste is van Theodricus Roever uit Doesburg, werkzaam in Zutphen tussen 1476 en 1490. Hij was vicaris in de St. Walburgkerk. Naast zijn protocol zijn acht grossen bewaard gebleven, met als signet een staande T waardoor mogelijk een liggende R is gevlochten boven een podium van drie treden met van boven naar beneden de letters V, DE en MOS. Ik kan slechts bedenken, dat de eerste letters zijn initialen zijn.

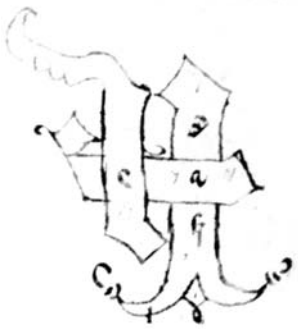
Signet van
Henricus de Empel

Het tweede signet is van Henricus de Empel, evenals Roever Utrechts geestelijke en keizerlijk notaris. Van den Empell, zoals hij zich ook noemt, was werkzaam in 's-Heerenberg en eveneens vicaris. Naast zijn protocol zijn vijf akten tussen 1492 en 1534 bewaard gebleven. Zijn signet lijkt op het vorige: twee in elkaar gevlochten letters, een H en mogelijk een I, maar zonder podium. Binnenin die letters zijn initialen: H V D E.

De oudste notariële oorkonde in het gebied werd in 1323 in Zutphen opgesteld. Zutphen was met het kapittel van St. Walburg een duidelijk kerkelijk centrum en daarmee centrum voor het notariaat. In het Munsterse deel van het kwartier startte het notariaat in 1338 in Winterswijk, waar een Munsterse aartsdiaken zetelde.

Caspar van Heel

1 Caspar van Heel, *Drie middeleeuwse notariële protocollen uit Zaltbommel*, Zutphen en 's-Heerenberg (Arnhem 1982).

Verlijden, verleed, verleden

Smakelijk eten

Hors d'oeuvre, soep, kalfsvlees, forel, reebout, kip, patrijs, schaaldieren en vijf soorten desserts

De collectie van de Stichting biedt soms onverwachte vergezichten. Op de menukaarten die zich daarin bevinden, laten notarissen zich af en toe van een onbekende kant zien en dat geldt ook voor een van de menukaarten die voor behandeling in deze rubriek zijn uitgekozen. Geselecteerd op aantrekkelijkheid en spreiding in tijd en herkomst stammen zij uit 1875, 1911, 1926 en 1967 en komen van de Broederschap der Candidaat-Notarissen te Amsterdam, de Vereeniging van Notarissen te Utrecht, de Afdeling Noord-Holland van de Broederschap der Candidaat-Notarissen in Nederland en zijne koloniën en de Kring Dordrecht Notarissen. Bij hun behandeling wordt ingegaan op hoe en door wie dit gelegenheidswerk werd gemaakt en wat daarop op welke wijze werd overgebracht.

De vroegste menukaart is gedrukt op een blad in de vorm van een opengevouwen envelop. De vijf onderdelen daarvan zijn zwaar gedecoreerd met arabesken die in hun midden ruimte openlaten voor bedrukking. Op de flappen hebben die ruimtes de vorm van een ovaal en zijn gevuld met bijkomende gegevens als de naam van de organisator, de data van het jubileum en de plaats en datum van het diner. Op het middenstuk gaan de arabesken soms over in strakke spijlen en vormen zo een staand kader voor de spijslijst. Deze kaart werd geheel door een drukker gemaakt, of misschien wel door twee drukkers, want het lijkt hier te gaan om voorgedrukt materiaal dat door een volgende drukker van gegevens kon worden voorzien. Verantwoordelijk voor de vormgeving en de versiering daarvan was waarschijnlijk "George Cladder Heerengracht 358". Deze gegevens staan tenminste midden onder op het middenstuk.

De volgende kaart is gedrukt van een steen die door een kunstenaar van een tekening was voorzien. Joh. A. Moesman, de vader van de bekende Utrechtse surrealist Jopie Moesman, ontwierp een menukaart waarop de spijs- en wijnlijst onder een speciaal voor de gelegenheid getekende decoratieve kop zijn samengebracht. In die kop wapperen de wapens van Nederland en Utrecht en de gegevens van de organisator en het jubileum mee op de linten die de basis daarvan vormen. De sierlijke uithalen aan de data van het jubileum en het woord "Menu" daaronder zijn kenmerkend voor de in deze tijd al wat verouderde Jugendstil. De lange sliert aan de "M" – de Jugendstil werd ook wel spaghettistijl genoemd – diende daarbij ook nog ergens voor. Hij scheidde de spijslijst daaronder van de wijnlijst. Aan deze kaart is veel meer aandacht besteed dan aan de vorige. Hij is niet alleen speciaal voor dit diner ontworpen, ook de uitvoering was zeer bewerkelijk. De tekst moest in spiegelbeeld op de steen worden geschreven en voor het uiteindelijke resultaat was behalve een drukgang ook een handmatige bewerking vereist. De zwarte lijnen werden in rood, wit, en blauw ingekleurd en zilver en goud werd er soms zelfs buiten de lijnen nog aan toegevoegd.

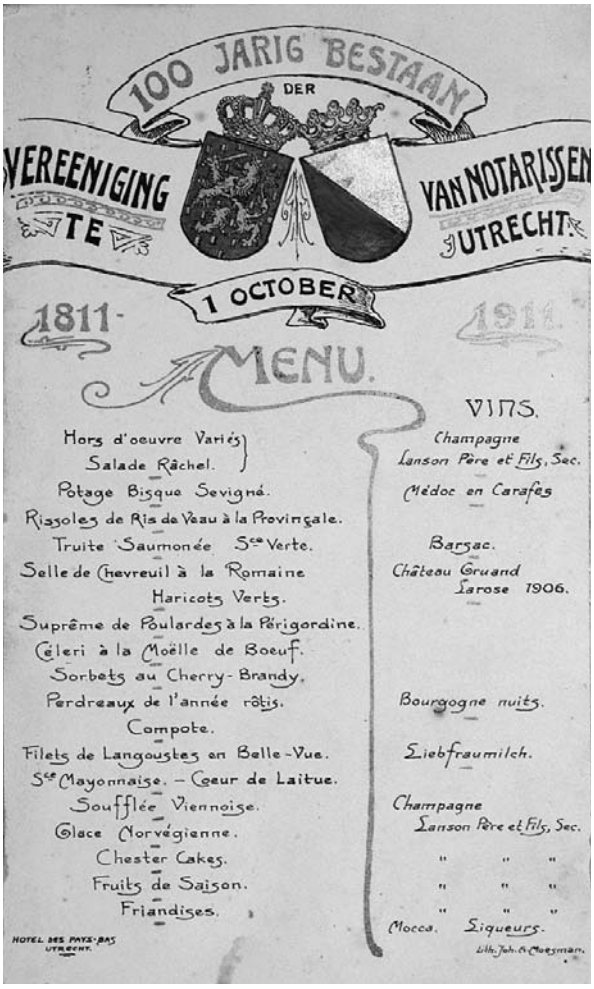

Menukaart van het diner op 1 oktober 1911 ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Vereeniging van Notarissen te Utrecht, Joh. A. Moesman

Veel aandacht vergde ook de kaart van 1926. De spijslijst verschijnt daarop weliswaar in drukletters maar de ruimte waarin die is gezet, is uitgespaard in een speciaal voor de gelegenheid ontworpen voorstelling. Die moet zijn gemaakt op basis van informatie die door de organisatoren werd aangedragen maar van de sombere voorstelling van zaken die de ontwerper Otto Verhagen daarbij kreeg voorgeschoteld, maakte hij een vrolijke boel. Hij tekende een gepavoiseerde boot – de lunch werd op een schip gehouden – die gevuld met dames en heren en obers die

1 De handtekening van degene die deze menukaart heeft bewaard, Thérèse Cikot, ontbreekt natuurlijk maar zij heeft om de kaart na afloop van de signeersessie weer terug te krijgen, haar initialen wel op de voorkant achtergelaten.

2 vert.: In een zoete dronkenschap die langzaamaan ……

bladen met glazen hoog houden, gevaarlijk overhelt naar een drenkeling. Naar hem wordt een bootshaak uitgestoken, een reddingsboei uitgeworpen en vanaf de kant wordt hij aan de haak geslagen maar onder water doen zich nog veel ernstiger problemen voor. Het examenjaar 1926 ziet "een reuzen-promotie-kans" in het afvuren van een torpedo vanuit een onderzeeboot en enkele heren zijn al naar beneden gehaald door een inktvis die op de bodem van het water een zak met enorm veel geld onder zijn beheer heeft. Omstrengeld door de tentakels van "successie-boeten", "registratie-boeten", "zegelboeten", "overtredingen notariswet", "waarderingen en boeten" en "repertoire-boeten" is er voor hen nog maar weinig hoop want in het volgbootje voor eerste hulp bij ongelukken heeft men het veel te druk met het aanbieden van een vuurtje aan een zeemeermin.

Van een geheel andere orde is de menukaart van 1967. Die is op geen enkele manier gedecoreerd en zelfs niet eens gedrukt. Als toppunt van originaliteit is de spijs- en wijnlijst van de Kring Dordrecht Notarissen getypt op een zakdoek. Het meest bijzondere aan dit staaltje van huisvlijt, waarbij je je in gemoede afvraagt hoe je zo'n zakdoek diagonaal in de schrijfmachine kreeg, is dat het is bewaard. Menigeen zal er zijn neus al in hebben gesnoten maar dit exemplaar is dit lot bespaard dankzij het gouden lijstje waarin het ooit werd gezet.

Met zijn vieren reflecteren deze menukaarten de geest en de gebruiken van hun tijd en dat geldt ook voor wat er werd geserveerd. In 1875 volgde na rivierbaars en twee soorten soep een hele lijst van vlees- en visgerechten - paté, rundvlees, kalfsvlees, eend en zalm – met verschillende garneringen om tenslotte te eindigen in allerlei zoetigheden en fruit en ijs. De opmaak van de lijst laat in het midden of uit dit aanbod moest worden gekozen maar het menu van 1911 is nauwelijks minder copieus. Hors d'oeuvre, soep, kalfsvlees, forel, reebout, kip, patrijs, schaaldieren en vijf soorten desserts. In 1926 gaat het er eenvoudiger aan toe. De kaart is in het Nederlands gesteld en er zijn – het ging in dit geval ook om een lunch - maar zes gangen: soep, tarbot, ossenhaas, kip, taart en fruit. Op de zakdoek werd het menu, heel opmerkelijk, weer in het Frans gesteld maar aangezien het hier weer een diner betrof, stelde het etentje met meloen, soep, zalm, punch, rundvlees, ijs en koffie relatief niet veel meer voor.

De wijnlijsten geven een wisselend beeld. Bij het laatste menu werden drie wijnen geserveerd, Riesling Perlant, Treillor en Vieilles Voutes. In 1926 is er geen drank te bekennen, in 1911 werd er bij elke gang een nieuwe wijn en uiteindelijk zelfs likeur geschonken en in 1875 is er een wijnkaart. Bij de zeven Bordeauxwijnen, vier Rijnwijnen en drie soorten Champagne die dan op de achterkant van de spijslijst staan, werd overmatig gebruik beperkt doordat voor elke keuze apart moest worden gedokt. De onbeperkte overvloed van 1911 miste zijn uitwerking echter niet. Staan op de achterkant van de kaart van 1926 de gebruikelijke handtekeningen van de disgenoten[1], op die van 1911 kwam een van de feestvierders in zijn benevelde toestand niet verder dan "Dans une douce ivresse Qui lentement ….."[2]

Marianne Eisma

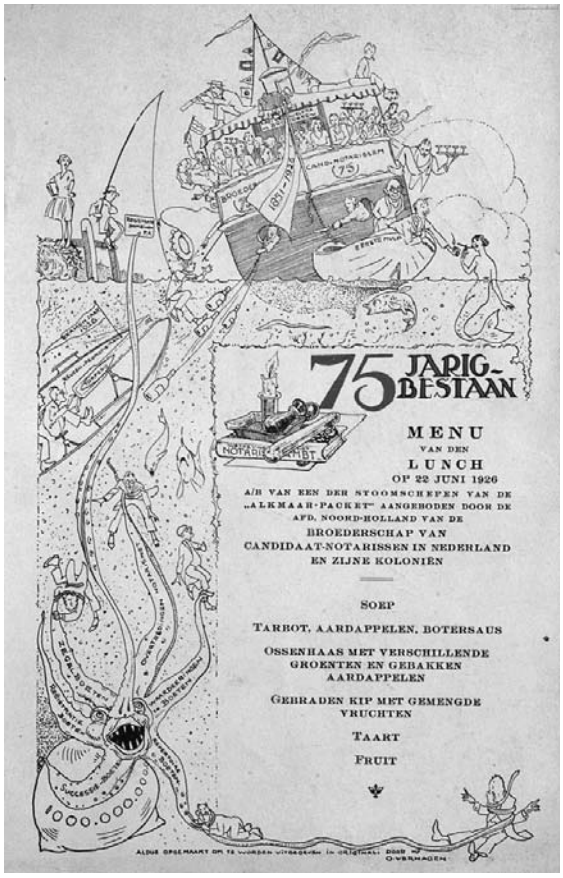

Menukaart van de lunch op 22 juni 1926 aangeboden door de afdeling Noord-Holland van de Broederschap van Candidaat-Notarissen in Nederland en zijne Koloniën, O. Verhagen

Menukaart van het diner op 16 augustus 1875 t.g.v. het 25-jarig bestaan van de Broederschap van Candidaat-Notarissen in Nederland

De Spaanse notaris

Bij de Spaanse notaris ligt het accent meer op het zijn van ambtenaar dan op het uitoefenen van het vrije beroep

De Nederlandse notariële wetenschap kan niet "bevorderd" worden zonder kennis te nemen van buitenlandse notariaten. In mei 2008 bezochten daarom de leden van het bestuur en de raad van toezicht van de Stichting (op eigen kosten natuurlijk) het Colegio Notarial de Cataluña in Barcelona. Het Colegio is gevestigd aan de *Carrer Notariat 4*, de Notarisstraat 4, een prachtig vijftiende-eeuws paleis. Het huisnummer 4 is misleidend. Het Colegio heeft de hele straat in gebruik. Niet alleen boven de grond maar ook, in een gloednieuwe aanbouw, zes verdiepingen onder de grond.

De Spaanse collega's Ramon José Vazquez, secretaris van het Colegio, en José Perales Sanz, lid van het Conseil Permanent van de Union, waren onze gastheren voor een rondleiding door de schitterende gebouwen, een lezing over het Spaanse notariaat in de Engelse taal en tapas espanõl ter afsluiting. Professor Stille verzorgde een lezing over het Nederlandse notariaat.

De Spaanse notaris maakt, evenals de Nederlandse notaris, deel uit van het Latijnse notariaat. Hij is enerzijds ambtenaar en anderzijds oefent hij een vrij beroep uit. Voor heel Spanje geldt één notariswet. Het aantal standplaatsen is bij wet vastgelegd. Van de 3.300 standplaatsen is 15% vacant. De vacatures worden ingevuld op basis van een vergelijkend examen waaraan juristen en notarissen deelnemen.

De soorten verplicht notariële akten zijn vergelijkbaar met het Nederlandse monopolie. De Spaanse KNB bestaat sinds 1544. Veel bevoegdheden zijn gedelegeerd aan de Colegio's, afdelingen per regio, bijvoorbeeld Catalonië. Het Colegio in Barcelona is ondermeer de bewaarplaats van de alle notariële akten van Catalonië. Uit de dertiende eeuw zijn nog 60.000 akten aanwezig! Na de wettelijke bewaartermijn voor de notaris gaan de akten niet naar het Rijksarchief maar naar het Colegio om voor de eeuwigheid bewaard te worden. De Staat vergoedt de kosten van bewaring aan het Colegio.

Voorts verzorgt het Colegio ondermeer de registratie van de akten, de elektronische handtekening, de vergelijkende examens, de permanente educatie van de notarissen, de voorlichting aan het publiek, het uitgeven van wetenschappelijke boeken en tijdschriften en het afgeven van Apostilles.

De tarieven van de Spaanse notaris zijn bij wet vastgelegd. Een vergelijking met de Nederlandse (vrije) tarieven is niet eenvoudig omdat de inhoud van de werkzaamheden verschilt. Niet de notaris, maar de *gestor* zorgt voor de betaling van de belastingen. De notaris is niet aansprakelijk voor de verschuldigde belastingen bij overdracht van een onroerende zaak. In de akte staat wel keurig vermeld welke belastingen allemaal moeten worden voldaan. De *gestor* verzorgt ook de inschrijving van de akte in het eigendomsregister. De notaris kan de akte wel elektronisch verzenden naar het eigendomsregister maar deze akte kan eerst worden ingeschreven als overdrachtsbelasting is voldaan en dat doet de *gestor* op basis van het papieren afschrift!

Leden van Bestuur en Raad van Toezicht, met partners, vóór de ingang van het Colegio aan de Carrer Notariat 4 te Barcelona

De eigendom van een onroerende zaak gaat volgens het Spaanse recht over op de koper door de notariële akte en feitelijke levering. De inschrijving in het eigendomsregister is slechts vereist voor de werking jegens derden. De Spaanse notaris is dus klaar met zijn werkzaamheden zodra de akte is gepasseerd en de sleutel van het huis is afgegeven. De inschrijving is niet verplicht.

Het geldverkeer van de transactie verloopt niet via de derdenrekening van de notaris. Zeker in het verleden was de koopsom in de akte niet gelijk aan de betaalde koopsom. De notarisambtenaar kan daaraan natuurlijk geen medewerking verlenen. Na het passeren van de akte worden de betalingen tussen partijen verricht door middel van een cheque.

Het elektronische rechtsverkeer is in Spanje goed ingevoerd. Het eigendomsregister, hypotheekregister, kadaster, CTR en het handelsregister zijn gedigitaliseerd. Voorts voert het CTR een register van levensverzekeringen die uitkeren bij overlijden. Een idee voor Nederland?

Wat is het belangrijkste verschil tussen de Spaanse notaris en de Nederlandse notaris? Bij de Spaanse notaris ligt het accent meer op het zijn van ambtenaar dan op het uitoefenen van het vrije beroep.

Het titelonderzoek en het vaststellen van de identiteit van partijen geschiedt op dezelfde wijze als in Nederland. Alle problemen worden keurig in de akte vermeld. Bijvoorbeeld: "De echtgenote van de verkoper moet nog toestemming geven voor de verkoop alvorens tot inschrijving van de akte in het eigendomsregister kan worden overgegaan". De notaris zal echter in vele gevallen geen actie ondernemen om deze toestemming te krijgen. De koper moet hier zelf op attent zijn.

Nagenoeg alle notariële hoogleraren waren drie dagen samen in Barcelona. De bijeenkomst had ook de functie van een "heisessie". De vele gesprekken bij het ontbijt, lunch en avondeten gaven de gelegenheid om met elkaar af te stemmen waarmee men bezig was als hoogleraar, wat prioriteit heeft en wat misschien beter samen zou kunnen worden gedaan.

Michiel Tomlow, assistent-reisleider

Het vel van een ezel

Schols heeft de notaris bij de twijfel gebracht of de twijfel bij de notaris, waardoor hij de notaris tot jurist heeft gemaakt

Vorig jaar verscheen in Italië een kleinschrift getiteld *L'arte del dubbio*, in een reeks die toevalligerwijze *La Memoria* heet. De auteur, rechter en romanschrijver, behandelt daarin de juridische waarheidsvinding en gaat uit van de these dat het recht essentieel *twijfel* is en dat een goede jurist de kunst moet leren met die twijfel om te gaan.[1] Tijdens mijn juridische opleiding werd ons, studenten, echter duidelijk gemaakt dat voor een jurist *rechtszekerheid* voorop moet staan. Een voorbeeld daarvan - zei men - is de taak van de notaris: die moet authentieke akten opmaken. Eens de akte verleden, is twijfel uitgesloten: de akte geldt als vol bewijs, waartegen geen tegenbewijs meer mogelijk was.
Na jaren ben ik niet meer zo zeker van dat dwingend bewijs. De recente oratie van collega F. Schols[2] heeft die (on)zekerheid bovendien versterkt: kort gesteld vroeg hij zich af of er tegen een notariële akte, houdende een laatste wilsbeschikking, niet nog iets was in te brengen mocht de bewindvoerder weten dat de wil van de wilsonbekwame of de overledene niet meer (geheel) overeenstemt met de inhoud van de (authentieke) tekst.

De vraag kan op twee manieren gesteld worden: mag een bewindvoerder - wanneer hem persoonlijk bekend is dat de inhoud van een akte strijdig is met de ultieme wil van de overledene - handelen op grond van zijn vóórjuridische kennis of moet de bewindvoerder formeel blijven bij wat de notariële akte inhoudt? Door deze vragen te stellen heeft Schols de notaris bij de twijfel gebracht of de twijfel bij de notaris, waardoor hij de notaris tot jurist heeft gemaakt. Gedacht of ongedacht heeft hij ons daardoor ook bij de historische wortels van het notariaat gebracht.

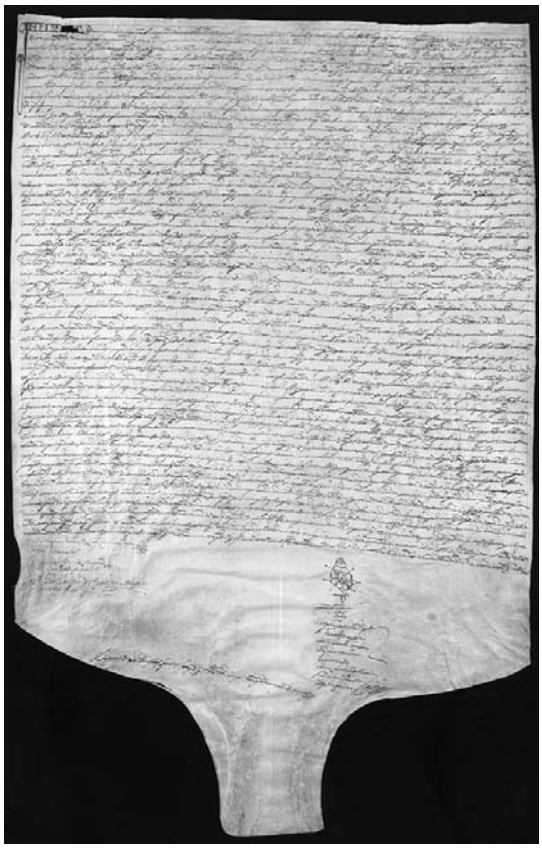

Ezelsvel.
Notaris Pacificus Fenaris maakte daarop op 21 juli 1625 een pachtovereenkomst tussen twee geestelijken over een olijfboomgaard te Sgarana op Sicilië. De tekst beslaat de volle breedte van het vel en eindigt met het signet van de notaris vlak boven de nek.
Collectie Stichting.

Inderdaad: in de twaalfde eeuw werden twee voor de rechtszekerheid belangrijke vragen gesteld. De eerste: mag een rechter oordelen op grond van zijn vóórprocessuele kennis (*secundum conscientiam*) of moet hij zich houden aan hetgeen ter zitting wordt aangebracht (*secundum allegata*)?[3] De tweede: moet de rechter meer geloof hechten aan het vel van een dode ezel of aan de stem van een levende mens? Een dode ezel kan immers niet liegen, een levende mens wel. Beide vragen samengevat: hoe vindt de rechter de juridische waarheid?
Beide vragen werden in de canonistiek opgeroepen door drie samen optredende fenomenen: de rationalisering van de (rechts)wetenschap, de confrontatie van het canoniek recht met het Romeins recht en de instelling van de professionele rechtspraak.

Ten aanzien van de eerste vraag kunnen we kort zijn. De meer romanistisch ingestelde canonisten stelden zich op het standpunt dat je geen professionele, gehiërarchiseerde en rechtszekere rechtspraak kon realiseren als de rechter mocht oordelen op grond van zijn persoonlijke kennis en voorbijgaan aan hetgeen ter zitting als bewijs werd gepresenteerd. Dat zou immers de deur open zetten voor willekeur. Maar ook: stel dat de rechter de waarheid kent en alle getuigen een onschuldige beschuldigen, dan zou hij, in geweten oordelend, de onschuldige vrij moeten spreken. Maar als dan de tegenpartij in appel gaat bij een hogere rechter, die geen getuige is geweest van het gebeurde, dan zou deze rechter, op grond van de getuigenissen, een intrinsiek rechtvaardig vonnis hervormen en aldus door de rechter a quo gedwongen worden onrechtvaardig te oordelen. De enige uitweg uit het probleem is, dat de rechter a quo de taak

1. G. Carofiglio, *L'arte del dubbio*, Palermo 2007.
2. Op 21 december 2007
3. Cf. K.W. Nörr, *Zur Stellung des Richters im gelehrten Prozeß der Frühzeit: Iudex secundum allegata non secundum conscientiam iudicat*, München 1967, passim.

heeft grondig onderzoek te doen naar de éne materiële waarheid (door de *inquisitio*).

Dat brengt ons bij de tweede vraag, die van de verhouding tussen het getuigenbewijs en het schriftelijk bewijs. Wat gaat vóór: de *viva vox* of de *vox mortua*? Deze vraag stelde zich eerst in de twaalfde eeuw, doordat men in die tijd de overgang beleefde van de formele waarheid naar de materiële waarheid én door de vaststelling dat beide bewijsmiddelen een *probatio plena*, een vol bewijs op konden leveren, naast de minder volle bewijzen zoals de *notorietas*, de *indicia* of de vermoedens, welke we hier terzijde laten.

Tot de twaalfde eeuw ging men er van uit dat inzake het bewijsrecht de mondelinge getuigenis van meer dan één getuige rechtskracht had: de *viva vox* was de uitdrukking van het immemoriaal weten van een bepaalde rechtshandeling. Hoever evenwel kan het geheugen (*memoria*) reiken? Als getuigen overleden zijn moet de rechter zich tevreden stellen met indirect bewijs. In dat geval komt het geschrift ons ter hulp, zeker in een tijd van verstedelijking en enorm toenemende handel.

Innocentius III, tekening van Alfonso Ciacconio naar een mozaïek uit de absis van de antieke Basiliek van St. Pieter te Rome

Daarom bepaalde, in het midden van de twaalfde eeuw, paus Alexander III dat authentieke geschriften, waarin reeds overleden getuigen vermeld staan, slechts bewijskracht krijgen wanneer het geschrift is opgemaakt door een publieke hand of het een authentiek zegel draagt.[4] De *glossa ordinaria* merkte later op dat met die *manus publica* de notaris wordt bedoeld. Het kattebelletje moest plaats maken voor het ezelsvel.

Het notariaat mag de paus dus dankbaar zijn. Ware het niet dat daarmee de problemen niet opgelost waren. Deze decretale heeft immers helder gemaakt dat een notariële akte niets anders is dan een gefossiliseerd getuigenbewijs. Zij staat dus qua bewijskracht op hetzelfde niveau als haar geduchte concurrent: de levende getuige.

Daar komt bovendien een probleem bij. Procespartijen in de twaalfde eeuw waren net moderne mensen: heetgebakerd, uit op geld, zij wilden ten koste van alles gelijk halen, respecteerden God noch gebod, beschuldigden elkaar van meineed en logen en bedrogen er op los.[5] Waarom zouden ze dan niet ook die akten vervalsen? Ook de notaris kon fouten maken, doorhalen (*liture*) en (verkeerd) corrigeren? Het feit dat rasuren op perkament mogelijk zijn, zegels van was zijn, handtekeningen makkelijk na te bootsen zijn en schrift kan verbleken of vervagen, biedt kwaadwillenden kansen. Ook is er het probleem van notariële continuïteit: kan een ambtsopvolger het werk van zijn voorganger completeren als hij zelf geen getuige is geweest van de rechtshandeling?

Ook toen waren onder- en bovenwereld soms vervlochten en was men handig in het vervalsen van akten en ook toen liepen de autoriteiten vaak achter de feiten aan. Een mooi staaltje daarvan is de weinig bekende, zeer lange, decretale *Inter dilectos filios*,[6] waarin Innocentius III uit de doeken doet waarom een bepaalde akte niets anders dan een vervalsing kon zijn.

Er ontspon zich dan ook in de canonistiek en in de ordines iudiciarii een uitgebreide discussie over de plaats van de authentieke akte en over de bewijskracht ervan in confrontatie met levende getuigen. Elkaar tegensprekende akten door strijdende partijen aangebracht moesten op hun waarachtigheid (*probabilioritas*) getoetst worden. Een akte kan altijd tegen de indienende partij gebruikt worden, want die kent de inhoud ervan, maar wie getuigen aanbrengt weet niet altijd met zekerheid wat die getuigen gaan verklaren. Daar is dus ruimte voor interpretatie door de rechter.

Daarom de vraag: was een authentieke akte nu te beoordelen als een bewijs *iuris et de iure*, of was tegenbewijs mogelijk - door middel van getuigen? De rechtsleer is het

4. X 2.22.2 (Friedberg dl.2 kol. 344).
5. Ordo iudiciarius Sapientiam, nr. 89 (ed. E.C. Coppens in: C.H. van Rhee e.a., *Voortschrijdend procesrecht, een historische verkenning*, Leuven 2001, p. 268).
6. X 2.22.6 (Friedberg dl.2 kol. 346-349).

er snel redelijk over eens geworden dat getuigen het in principe niet tegen een akte winnen. Maar wat als de in de akte vermelde - nog levende - getuigen de inhoud van de akte tegenspreken, of beweren dat zij nooit de akte ondertekend hebben? Wat als de getuigen - of zelfs de notaris - voor de rechter toegeven dat zij getuige zijn geweest van een rechtshandeling, maar dat zij zich niet meer de juiste inhoud van de overeenkomst kunnen herinneren?

Dit geval deed zich voor in het begin van de dertiende eeuw (ca. 1206-1209). Petrus, inwoner van Viterbo, had aan Johannes een huis verkocht voor een (lage) prijs, onder voorwaarde dat hij er zijn leven lang het vruchtgebruik van kon blijven genieten. Johannes betwistte achteraf de voorwaarde en de zaak leidde uiteindelijk tot rechtspraak op het hoogste niveau, ook omdat het over een principiële kwestie ging. De notaris voor wie de akte was verleden en enkele nog levende getuigen verklaarden zich wel te herinneren dat het huis verkocht was, maar niet of aan de koop een voorwaarde was verbonden. De verkoper stelde dat hij nooit voor een dergelijke lage prijs zou hebben verkocht zónder die voorwaarde, terwijl hij elders een veel hoger bod had gekregen.

Alexander III
"Het notariaat mag deze paus dus dankbaar zijn"

Innocentius III, de paus voor wie de materiële waarheid heilig was (moest zijn), besliste de zaak door zijn decretale *Cum Johannes*[7]: hoewel de notariële akte niet vermeldde dat het huis voorwaardelijk verkocht was, aanvaardde de paus het door verweerder aangevoerde getuigenbewijs als correctie op de notariële akte en besliste dat Petrus zolang hij leefde het huis niet moest leveren aan Johannes. Deze laatste werd definitief het zwijgen opgelegd in deze zaak. In de literatuur werd deze zaak ten onrechte geïnterpreteerd als een keuze van de paus voor de *vox viva* tégen de geschreven akte. In werkelijkheid echter aanvaardde de paus wel de akte, maar aangevuld met het getuigenbewijs, waardoor de akte een veel meer rechtszekere inhoud kreeg. Dit betekende dat, hoewel het ezelsvel dood was, de ezel (in dit geval de notaris) toch nog viva voce in gang kon worden gezet...

Deze decretale heeft - na enige discussie - uiteindelijk school gemaakt. Kort na de publicatie ervan stelde de ordo iudiciarius *Sapientiam* reeds dat, wanneer de in de akte vermelde getuigen de akte tegenspreken, men geloof moest hechten aan die getuigen. Wanneer evenwel andere getuigen de akte tegenspreken, dan moest men voorrang geven aan de akte.[8] Zeventig jaar later vatte Guillelmus Durandus de leer samen in enkele richtlijnen: een notaris mag niets anders in een akte opnemen dan hetgeen door getuigen wordt verklaard.[9] Een akte moet worden geloofd, zonder mindering, zolang ze niet ongeldig is gemaakt (*cancellatum*).[10] De notaris moet dus éérst worden geloofd, hoewel tegenbewijs door getuigen steeds mogelijk is, als die getuigen in de akte worden vermeld, zo niet dan gaat de akte voor.[11]

Uiteindelijk is in dit standpunt na Durandus nog weinig verandering gekomen, tenzij dat het systeem van de formele waarheid over dat van de materiële waarheid heen is gelegd, waardoor de geloofwaardigheid van de notariële akte werd versterkt.[12] Daardoor kreeg de notariële akte in de loop der tijden steeds meer gewicht als vol bewijs, dat geen tegenbewijs meer duldde. Ondertussen schrijft men echter reeds lang niet meer op ezelsvellen, maar op papier. Men schrijft niet meer, maar typt[13] en nu zet men zelfs letters om in een ongrijpbare elektrische lading, een *flatus voci* gelijk. Waarom zouden wij nu aan een levende getuige niet meer geloof hechten dan aan een in haast ingevoerde wilsuiting in een electronisch register? De oratie van Schols heeft ons naar mijn gevoel terug gebracht bij de gezonde middeleeuwse verhouding tussen levende en dode bewijsmiddelen. De cirkel wordt langzaam rond.

Chris Coppens

7. X 2.22.10 (Friedberg dl. 2 kol. 350-352).
8. *Ordo iudiciarius Sapientiam, nr. 103 (ed.: zie noot 5), p. 270.*
9. Durandus, *Speculum Iudiciale*, Basel 1574 (reprint Aalen 1975) dl. 1, p. 636 nr. 6.
10. Durandus, *Speculum*, dl.1 p. 656 nr. 1.
11. Durandus, *Speculum*, dl.1 p. 658 nr. 13.
12. M. Oosterbosch, De fide instrumentorum. De notariële oorkonde en haar bewijskracht in de middeleeuwen, in: P.L. Nève (ed.), *Instrumentum quantum pactum*, Deventer 1991, p. 17 (Ars Notariatus LI).
13. Begin vorige eeuw werd de vraag gesteld of een notaris een schrijfmachine mocht gebruiken. Uit een reclame voor dergelijke machines: *"Bij Ministerieele missive dato 11 Juni 1910, No. 25, is te kennen gegeven, dat het den Minister van Financien voorkomt, in overeenstemming met het gevoelen van zijn ambtgenoot van Justitie (blijkens missive dd. 3 Mei 1910, 1e Afd. C, No. 507), dat in het licht harer geschiedenis, kan worden aangenomen, dat de Wet op het Notarisambt van (1842) het gebruik maken van schrijfmachines noch voor notarieele akten, noch voor afschriften verbiedt en dat derhalve te dezer zake geen proces-verbaal wegens overtreding dier wet behoort te worden opgemaakt".*

Studenten notarieel recht brengen Estate Planning in praktijk

"Mijn stoutste verwachtingen zijn overtroffen"

In twee vorige afleveringen van dit tijdschrift stonden interessante voorbeelden van aanschouwelijk onderwijs. Zo bezochten Leidse studenten een spannende algemene aandeelhoudersvergadering van ABN AMRO en werd in Amsterdam een rijdend college per bus gegeven. Ditmaal: hoe pak je Estate Planning aan?

In samenwerking met de Vrije Universiteit Amsterdam organiseerde Deloitte Private Client Services op 25 juli jl. de eerste Practice Day. Tweeëntwintig enthousiaste rechtenstudenten van de vakgroep notarieel recht maakten op inspirerende wijze kennis met de praktijk van Deloitte PCS. Zij stonden voor de uitdaging om in een uit de praktijk gegrepen casus hun "cliënten" te adviseren over Estate Planning.

Professor Gregor van der Burght, hoogleraar Privaat- en notarieel (belasting) recht aan de VU, en Mr. Rudolf Janssen, Director Deloitte Tax, initieerden de PCS-dag. Janssen: "Studenten notarieel recht richten zich traditioneel op het notariaat, terwijl er ook nog andere mogelijkheden zijn om zich specialistisch met een vakgebied, zoals Estate Planning, bezig te houden. Bovendien wilde Deloitte laten zien vanuit welke filosofie wij cliënten bedienen, wat we hen bieden en vooral dat de diensten die we onze cliënten aanbieden zich continu ontwikkelen." Voor de studenten die het vak Estate Planning volgen, was de PCS-dag niet verplicht, maar Van der Burght kon het niet genoeg benadrukken: "Studenten die deze dag niet bijwonen, hebben het absoluut moeilijker om het tentamen met succes te voltooien."

Presentatie van de casus

Casus Practice Day VU-Deloitte Private Client Services

De accountants van uw kantoor stellen de jaarstukken op van Frissen Fresh Fruits (3F), de onderneming van de familie Frissen-Van der Knaepe. Vader Jan is 3F aan huis begonnen en heeft zijn versgeperste fruitsappen slim in de markt gezet. 3F heeft jaarlijks meer dan een miljard euro omzet.
De familie bestaat, naast vader Jan en moeder Tine, uit vijf kinderen: Tom, Simone, Thijs, Johan en Elsbeth. Jan en Tine willen voorkomen dat het bedrijf moet worden verkocht na overlijden van een van hen twee. 3F moet voor de familie behouden blijven, waaronder uitsluitend de kinderen en kleinkinderen worden gerekend. Het is dan ook tijd voor serieuze Estate Planning. Niet alleen voor de ouders, maar ook voor de kinderen en hun families.
U wordt benaderd om het gesprek voor te bereiden met respectievelijk de ouders of een van de kinderen. Welke onderwerpen zet u op de agenda en waarom? Welke problemen signaleert u en welke oplossingen reikt u aan? Hoe overtuigt u deze familie van het nut en de toegevoegde waarde van Estate Planning? De familie maakt zich zorgen over "de successie" en zeker over de plannen van de Staatssecretaris. Hoe gaat u daar mee om?

Voorbereiding op tentamen

Na een introductie door Professor Ruben Freudenthal over de filosofie van PCS, de clientèle en de visie voor de komende jaren van deze praktijk, kregen de studenten een casus voorgelegd. Deze bestond uit een bloemlezing

Tips Wolbrink zakelijke etiquette:

1. "Lik" naar boven én naar beneden.
2. Voorkom ruis en leef je dus te allen tijde in de klant in.
3. Om carrière te maken: loop en kleed je alsof je klaar bent voor je volgende positie.

Tips Wolbrink presentatie:

1. Eet voor je gaat presenteren een appel, hierdoor spreek je makkelijker.
2. Zorg dat je ademhaling laag zit, doe eventueel een stapje terug om rustig over te komen.
3. Start met een opsomming van wat je gaat bespreken.
4. Maak keuzes welke onderwerpen je behandelt (ook in je eventuele sheets).
5. Zorg dat je presentatie ook voor een leek duidelijk en begrijpelijk is.
6. Veroordeel nooit ofte nimmer een van de andere leden van de familie van je cliënt.

uit een aantal bestaande dossiers, die werden samengebracht onder de noemer van een familie die hun zelf gestarte onderneming zagen uitgroeien tot een bedrijf "dat groeit en bloeit". De vraag: hoe de erfenis onder de vijf kinderen te verdelen. De studenten werden in vier groepen verdeeld, waarbij elk werd gevraagd de belangen van een andere loot van de familiestamboom te behartigen.

De studenten waren *eager* en offerden een half uur van hun lunch op: zij doken meteen met hun neus in de boeken. Er werd veel overlegd, gediscussieerd, geargumenteerd en heroverwogen, en twee en een half uur later klonk hier en daar zelfs een zucht toen werd gevraagd de laptop te sluiten. De reacties op de casus waren enthousiast en de VU-studenten stelden het een goede voorbereiding te vinden op het tentamen twee weken later. De theorie van Estate Planning was ineens verhelderd door het in een praktisch kader te plaatsen.

Vervolgens verplaatsten de studenten zich naar het "luchtig intermezzo", waar hen de kneepjes van de zakelijke etiquette haarfijn uiteen werden gezet door Roel Wolbrink, etiquettespecialist en auteur van het *Blauwe Boekje*. In een interview door journaliste Aya Langeveld ontvouwde hij de *do's and don'ts* van gedrag tijdens de sollicitatie en de eerste werkdag. [zie kader]

Theorie toepassen

Aan het eind van de dag was het eindelijk zover: de studenten mochten hun casus presenteren. De verschillende groepen lieten zien wat hen de beste oplossing leek voor de hen toebedeelde cliënt. Na afloop waren zowel Janssen als Van der Burght blij verrast over de hoge kwaliteit en professionaliteit van de presentaties. Van der Burght: "Mijn stoutste verwachtingen zijn overtroffen; wat weten ze veel! Dat ze in drie uur tijd de casus hebben kunnen funderen, vind ik heel bijzonder." Ook Janssen was zeer onder de indruk: "Zowel vanwege de inhoud als de presentatie die het grootste gedeelte van het materiaal besloeg, en in zo'n kort tijdsbestek is neergezet. Dat is zeker een compliment waard."

Na de beraadslaging van de jury – bestaande uit Mr. Wim Speetjens, docent Vermogensrecht aan de VU, die de inhoudelijke beoordeling voor zijn rekening nam, en Wolbrink die de presentaties beoordeelde – werd de uitslag bekendgemaakt. Daar de inhoud zwaarder woog dan de vorm, wonnen de vertegenwoordigers van "zoon Thijs". Aansluitend gaf Wolbrink de studenten nog de nodige tips mee voor de perfecte presentatie. [zie kader]

De winnaars Helena Aerts, Rabia Azdad, Koen Bos en Paul Vijzelman vonden de prijs, de publicatie van hun casusbehandeling in een vaktijdschrift, een leuke verrassing. En ook over de enerverende dag waren ze zeer te spreken. Aerts: "De casus zat goed in elkaar en was begrijpelijk. Dat de universiteit weinig praktijkgericht is, maakte het extra leuk om hier de theorie toe te kunnen passen."

Lonneke Gillissen

De winnaars Rabia Azdad, Paul Vijzelman, Helena Aerts en Koen Bos

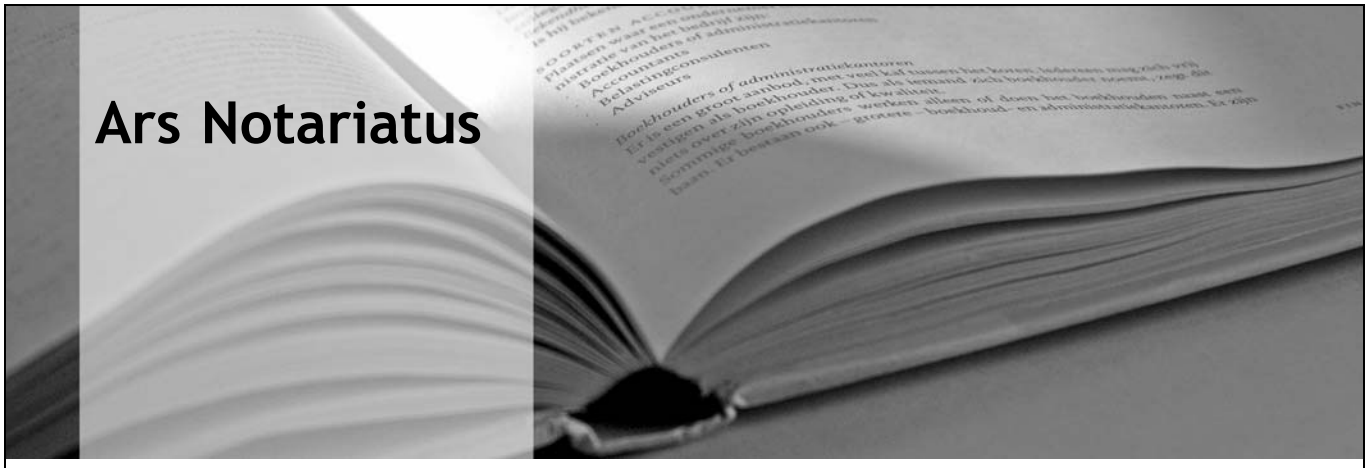

Ars Notariatus is een boekenserie voor de notariële praktijk, uitgegeven onder auspiciën van de Stichting tot Bevordering der Notariële Wetenschap te Amsterdam. De uitgebreide serie bevat boeken over het positieve recht en notarieel-historische onderwerpen.
U kunt de delen uit de serie Ars Notariatus los bestellen, maar ook een abonnement nemen op de serie. U ontvangt dan alle nieuwe delen en herdrukken automatisch én met 20% korting!
Onlangs verschenen titels:

Notabelen vernieuwen

Gevolgen van de marktwerking in het notariaat
mr. Z.D. van Heesen-Laclé

In dit boek staan de ontwikkelingen in het notariaat centraal. Een eerste rode draad is de liberalisering van de notariële markt. Ontwikkelingen in de notariële beroepsethiek en de kwaliteit van de notariële dienstverlening vormen een tweede rode draad. Door hantering van een interdisciplinaire aanpak en analyse van ontwikkelingen in het beroep, ook op kantoorniveau, is beoogd een nieuwe invalshoek te brengen in het debat omtrent de inrichting van het notariaat.
deel 137, ISBN 9789013049480, 334 pagina's, € 42,50, Abonnementskorting 20%, 1e druk, 2008

Internationale boedelafwikkeling

mr. J.G. Knot

Grensoverschrijdende gevallen van erfopvolging komen steeds vaker voor en worden bovendien voortdurend ingewikkelder. Wat is de meest geschikte regel voor het bepalen van het toepasselijke recht op de afwikkeling van nalatenschappen? In dit boek wordt vanuit zowel Nederlands als Europees perspectief gezocht naar een antwoord op deze vraag.
deel 138, ISBN 9789013049459, 284 pagina's, € 34,95, Abonnementskorting 20%, 1e druk, 2008

Gezag over minderjarigen

mr. E.C.C. Punselie

Om de juiste gezagsverhouding over een kind te kunnen vaststellen, is het van belang goed op de hoogte te zijn van de wettelijke bepalingen. Dit geldt met name voor de situaties waar het (gezamenlijk) gezag van rechtswege ontstaat, omdat het gezagsregister ter zake geen informatie bevat. Het boek Gezag over minderjarigen schept duidelijkheid in de als gevolg van de stormachtige ontwikkelingen ontoegankelijk geworden materie van het gezagsrecht.
deel 139, ISBN 9789013055108, 120 pagina's, € 27,50, Abonnementskorting 20%, 1e druk, 2008

Kluwer
a Wolters Kluwer business

Bestellen:

www.kluwer.nl/shop
Telefoon (0570) 67 35 55, Fax (0570) 69 15 55
E-mail: info@kluwer.nl
Prijswijzigingen voorbehouden

Ars Notariatus

Op initiatief van de Stichting is de serie Ars Notariatus in 1952 opgezet en aanvankelijk in eigen beheer uitgegeven. Thans verzorgt Kluwer Juridische Uitgevers de serie in samenwerking met de Stichting.
Een abonnement op de gehele serie is mogelijk en levert een korting op van 20%.
De redactie van Ponder vraagt auteurs van recente Ars Notariatusdelen te beschrijven hoe hun boek is ontstaan, wat de opzet ervan is. Het resultaat daarvan treft u hieronder aan. Niet zo maar recensies, maar persoonlijke beschouwingen van de schrijver.

Gezag over minderjarigen

ISBN: 9789013055108
Ars Notariatus 139, XI + 102 pag.

Gezag, wie, wat en hoe?

Al sedert mijn studietijd heeft het onderwerp gezag mij gefascineerd. In die tijd, de tachtiger jaren van de vorige eeuw, was het gezamenlijk ouderlijk gezag slechts voorbehouden aan met elkaar gehuwde ouders. Buiten huwelijk bestond slechts de mogelijkheid van eenhoofdige (ouder)voogdij. Toen het huwelijk uit de mode begon te raken en diverse alternatieve leefvormen ontstonden, werd het tijd voor modernisering van het gezagsrecht. In 1984 begon het wettelijk systeem barsten te vertonen met een uitspraak van de Hoge Raad, gevolgd door de zogenaamde 'lentebeschikkingen' in 1986. Als gevolg van deze rechtspraak werd het mogelijk dat het gezamenlijk ouderlijk gezag onder bepaalde voorwaarden ook na echtscheiding van de ouders kon worden voortgezet en dat ook niet met elkaar gehuwde ouders het ouderlijk gezag gezamenlijk konden uitoefenen. In de daarop volgende jaren zwaaide de deur wagenwijd open om het ook voor de partner van de juridische ouder mogelijk te maken om samen met die ouder het gezamenlijk gezag uit te oefenen over kinderen die door beiden werden verzorgd en opgevoed.
Als wetenschappelijk medewerker bij de Nederlandse Gezinsraad ben ik in de jaren negentig betrokken geweest bij de totstandkoming van diverse adviezen waarmee die mogelijkheden tot gezagsverkrijging van anderen dan de juridische ouders verder werden uitgebreid. Aan de vanzelfsprekendheid waarmee een van de ouders in geval van echtscheiding het ouderlijk gezag verloor, kwam in 1998 definitief een einde. De wetgever bepaalde toen dat gezamenlijk ouderlijk gezag na echtscheiding voortaan gewoon zou doorlopen en alleen als het belang van het kind dat zou vergen, zou dat gezamenlijke gezag kunnen worden omgezet in eenhoofdig gezag. In 2001 volgde de invoering van het ontstaan van gezamenlijk gezag van rechtswege voor anderen dan de met elkaar gehuwde juridische ouders, zoals bijvoorbeeld voor de duo-moeders binnen wier relatie een kind werd geboren. Deze nieuwe mogelijkheden vormen weliswaar een belangrijke bijdrage aan de gelijke behandeling van alternatieve leefvormen, doch kwamen de inzichtelijkheid van het gezagssysteem bepaald niet ten goede. Waar een advocaat of notaris die wilde weten onder wiens gezag een kind stond vroeger slechts behoefde te weten of de ouders van een kind met elkaar gehuwd waren om voor mogelijke bijzonderheden nog slechts het gezagsregister te hoeven checken, dient hij thans betrokkenen uitvoerig te ondervragen. Als de ouders niet met elkaar gehuwd zijn, hebben zij dan wellicht een geregistreerd partnerschap gesloten? Is het kind dat binnen de relatie van twee vrouwen is geboren voor of na de huwelijksvoltrekking ter wereld gekomen? De antwoorden op deze vragen bepalen veelal tevens het antwoord op de vraag onder wiens gezag het kind staat. Gegevens vragen uit het gezagsregister geeft dat antwoord immers niet altijd, omdat in het gezagsregister niets vermeld staat over gezag dat van rechtswege is ontstaan. De complexiteit van het huidige systeem vergt derhalve van de juridische beroepsbeoefenaar een grondige kennis van het gezagsrecht. En dan hebben we het nog niets eens over de kennis van andere spelers in het veld, zoals artsen die bij een kind een bepaalde medische behandeling willen verrichten en omdat de gezagsdrager daarvoor toestemming moet geven dan geacht worden precies te weten aan wie die toestemming gevraagd moet worden. Is dat de pleegouder die met het kind bij de dokter komt of de moeder met wie het kind regelmatig contact heeft of ook de vader, die het kind al jarenlang niet meer gezien heeft?

De auteur

In de hoop in elk geval voor juridische beroepsbeoefenaars een grondig overzicht te geven van alle verschillende regelingen en mogelijkheden, inclusief de valkuilen die in het juridische systeem zijn ontstaan, is in het voorjaar van 2008 in de serie Ars Notariatus *Gezag over minderjarigen* verschenen.

Lies Punselie

Notariaatsgeschiedenis in de shortlists

De achttiende-eeuwse rechtsgeschiedenis van de amoureuze escapade van een Amsterdamse koopmansdochter

Het is bij mijn weten in Nederland nog nooit voorgekomen dat een rechtshistorisch verhaal tezelfdertijd is opgenomen in de shortlist van twee boekenprijzen. Zowel in de shortlist van de Grote Geschiedenis Prijs als in die van de AKO literatuurprijs prijkt Machiel Bosman's *Elisabeth de Flines. Een onmogelijke liefde in de achttiende eeuw*.[1]

Bosman reconstrueert en vertelt in zijn boek op heldere en invoelende wijze de juridische twisten die losbarsten nadat de negentienjarige Elisabeth de Flines op 22 december 1700 het huis van haar vader, de puissant rijke Amsterdamse zijdekoopman Jacob de Flines, verlaat om een nieuw leven te beginnen met Eduart Back, een zeventienjarige lakei van haar vader. Het verliefde stel duikt onder: eerst in een huis aan de Bloemgracht, later aan de Overtoomseweg, net buiten de stad en dus net buiten de jurisdictie van het Amsterdams gerecht. Die onderduikperiode duurt ruim anderhalf jaar, waarin hun dochtertje Maria geboren wordt.

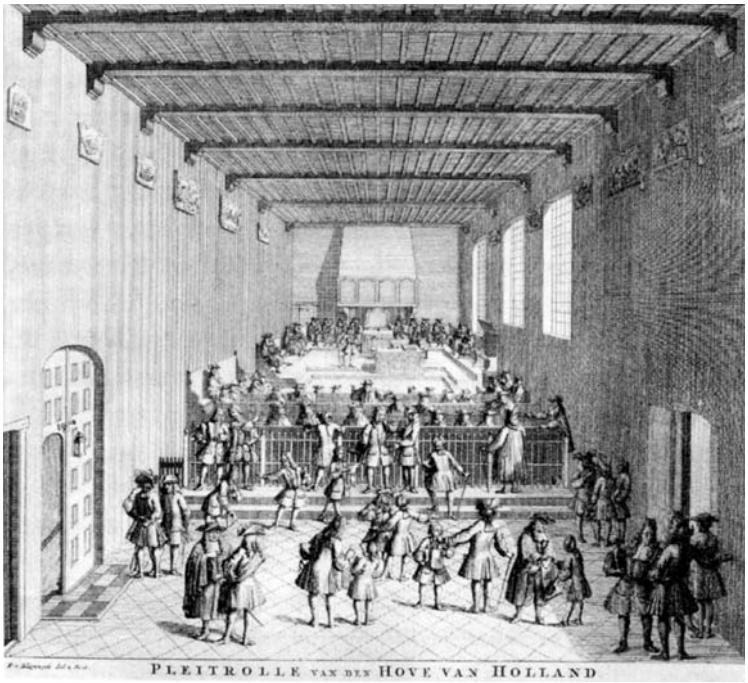

De Rolzaal van het Hof van Holland, gravure van Frans van Bleyswyck, 1730.

Het weglopen van Elisabeth is geen ondoordachte daad. Integendeel, het is onderdeel van een in die tijd vaker gebruikte strategie om ouders te dwingen in te stemmen met een huwelijk. Een strategie die bekend staat als *doorgaan*, weglopen van huis en volharden in de liefde tegen de zin van je ouders. Een vorm van dwingelandij die ouders plaatste voor een voldongen feit waarvan met goed fatsoen geen weg meer terug was. En dat Jacob de Flines, één van de rijkste Amsterdammers, zonder dwang ooit zou bewilligen in een huwelijk van zijn dochter met één van zijn knechts, hield Elisabeth kennelijk – vermoedelijk terecht - niet voor mogelijk.

Maar De Flines laat zich niet dwingen. In de juridische strijd die volgt op het weglopen van Elisabeth – een strijd die hem zijn hele verdere leven zal bezighouden - wordt hij bewogen door grofweg twee motieven. In de eerste plaats natuurlijk het verlangen naar genoegdoening voor de gekwetste eer, voor het geschonden aanzien, kortom voor de belediging die hem is aangedaan door zijn dochter en zijn knecht. Het tweede motief, dat in Jacobs voortdurende machinaties en in de elkaar in rap tempo opvolgende processen steeds duidelijker manifest wordt, is hebzucht, financieel en materieel gewin. Elisabeth is namelijk een vermogende vrouw over wie Jacob de vaderlijke macht niet graag verliest. Bij testament heeft haar grootvader Van Gelder haar moeder Elisabeth van Gelder 100.000 gulden nagelaten. De helft daarvan is bestemd voor haar kinderen die dit geld krijgen wanneer ze huwen of vijfentwintig worden. Deze helft - zo heeft opa Van Gelder bepaald - dient te worden belegd in onroerend goed.

Toen Elisabeth twee was, is haar moeder overleden. In haar testament heeft de moeder de andere helft van de erfenis van grootvader Van Gelder nagelaten aan Elisabeth. Jacob de Flines, aldus het testament van zijn echtgenote, kan over dit geld beschikken zolang hij ongetrouwd blijft. Huwt hij, dan valt het aan dochter Elisabeth toe. Kort en goed, Elisabeth is dus een vrouw van ten minste 100.000 gulden. En dat is in 1700 niet niks. Zo betaalde Jacob de Flines bijvoorbeeld in 1683 voor zijn schitterende huis aan de Herengracht 36.600 gulden.[2] En een ambachtsman kon in die tijd een jaar rondkomen van ongeveer 400 gulden.

1 Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep 2008.

2 Herengracht 132, het ouderlijke huis van Elisabeth de Flines, is in de Nieuwjaarsnacht van 2007-2008 voor een deel uitgebrand. De oorzaak was een vuurpijl.

Jacob voelt er dus weinig voor om zijn dochter uit te huwen aan een knecht die dan vervolgens als voogd van zijn vrouw de beschikking krijgt over haar vermogen. Hij wordt nog eens extra gestijfd in zijn weerstand doordat hij zijn huis aan de Herengracht als onderpand heeft gesteld voor de 50.000 gulden die bestemd waren voor de kleinkinderen van Van Gelder. Betaalt hij zijn dochter bij haar huwelijk met Eduart niet uit, dan valt haar de woning toe.

Zo liggen de financiële kaarten wanneer Elisabeth zich onttrekt aan de vaderlijke macht. Direct laat Jacob de Flines via zijn notaris de familie van Eduart Back weten dat hij nooit toestemming zal geven voor het huwelijk. Tegelijkertijd stapt hij naar de Amsterdamse schout met het verzoek (1) om zijn dochter op te sporen wegens onttrekking aan de ouderlijke macht en (2) om Eduart Back te dagvaarden wegens *doorgaan*, een strafbaar feit. De dagvaarding van Eduart om op 1 februari 1701 te verschijnen voor de Amsterdamse schepenbank, is de eerste processuele stap in een welhaast eindeloze reeks van processen die de betrokkenen behalve voor het Amsterdamse gerecht nog voor het hoogste gewestelijke gerechtshof het Hof van Holland en, vooral, voor de Hoge Raad in Den Haag zal brengen. Jacob de Flines en zijn kinderen zullen hun leven lang tegen elkaar blijven procederen.

De stukken die de partijen bij een proces voor het Hof van Holland of de Hoge Raad aanleverden werden gebundeld bewaard in een zogeheten proceszak. Hier afgebeeld de proceszak uit een later proces tussen Elisabeth en haar halfbroers.

In 1702 poneert Elisabeth bij de Hoge Raad twee eisen tegen haar vader. Zij verlangt dat de Raad hem dwingt de arrestatiebevelen die tegen haar lopen in te trekken en toestemming te geven voor haar huwelijk met Eduart. Ondanks de scherpe tegenstellingen tussen vader en dochter weet de Hoge Raad tussen hen op 21 oktober 1702 een compromis tot stand te brengen. Elisabeth keert voor drie maanden terug naar het ouderlijke huis. Wil ze na die drie maanden nog trouwen met Eduart dan worden de arrestatiebevelen tegen haar ingetrokken.

Nadat Elisabeth een maand in het huis van haar vader heeft doorgebracht, schrijft ze weer een brief naar de Hoge Raad vol met klachten. Het wordt Jacob de Flines nu volkomen duidelijk dat zijn dochter niet het slachtoffer is van verleiding, maar dat zij uit overtuiging handelt. Voor hem is de maat vol. Geïnspireerd door een Utrechtse regel inhoudend dat een minderjarig kind dat zich schuldig maakte aan *doorgaan* in de toekomst niet zelfstandig over zijn vermogen mag beschikken en dus het recht om te erven verspeelt, maakt Jacob op 21 januari 1703 ten overstaan van het gerecht van Nieuwer-Amstel een testament waarin hij zijn dochter onterft. Onterving diende te geschieden voor een gerecht, een notarieel testament was daartoe niet toereikend. Van de onterving noch van haar rijkdom weet Elisabeth overigens iets af.

Op 3 maart 1703 neemt deze familietwist een dramatische wending: Elisabeth buigt voor haar vader en breekt met Eduart. Uit de bronnen wordt niet duidelijk wat haar tot deze stap heeft gebracht. Waarschijnlijk is zij gezwicht onder de voortdurende druk van het ouderlijk huis waar zij nu meer dan drie maanden verblijft. Zij herroept haar testament waarin Eduart als erfgenaam werd genoemd en maakt een nieuwe uiterste wilsbeschikking met haar vader als erfgenaam en een kindsdeel voor haar dochter.

Jacob de Flines heeft ondertussen een echtgenoot voor zijn dochter gevonden: Adriaan Penterman, een Friese advocaat en de zoon van een vuurwapenmaker. In Penterman, die altijd geld nodig heeft, vindt Jacob de ideale partner voor de wraakoefening jegens zijn dochter c.q. de bevrediging van zijn hebzucht. In ruil voor een bruidsschat van 20.000 gulden laat Penterman aan Jacob het beheer over het vermogen van zijn aanstaande echtgenote. *De facto* heeft Jacob de Flines zich daardoor het vermogen van zijn dochter toegeëigend.

Jacob wint echter niet op alle fronten. In Den Haag procederen Jacob de Flines en Eduart Back tegen elkaar. Eduart eist onder andere alimentatie voor zijn dochterje Maria. Jacob ontkent het bestaan van deze kleindochter. De Hoge Raad stelt Jacob in het ongelijk. Het hoogste gerechtshof kent aan Eduart tot nader order (een einddatum is dus niet bepaald) een alimentatie toe van 400 gulden per jaar (2 november 1706). Voor alimentatie een zeer hoog bedrag. Het jaarinkomen van een ambachtsman.

Na haar huwelijk vertrekt Elisabeth met Adriaan naar Friesland. De tien jaar van hun huwelijk zijn vol van spanningen en financiële problemen; niettemin worden er acht kinderen geboren. Nadat Adriaan in oktober 1713

is gestorven laait het conflict tussen vader en dochter weer op. Met het overlijden van zijn schoonzoon moet Jacob de Flines op nieuwe middelen zinnen om Elisabeth's kapitaal te kunnen beheren. Door te intrigeren en volop gebruik te maken van alle mogelijkheden die het recht hem biedt, slaagt Jacob er uiteindelijk in zijn dochter in de zomer van 1715 onder curatele te laten stellen. Ze wordt onbekwaam verklaard om zichzelf, haar kinderen en haar vermogen te bestieren. Ondertussen heeft ze haar toevlucht gezocht bij haar oude liefde Eduart bij wie ze nog drie kinderen krijgt. Wanneer Jacob de Flines op 11 december 1718 op drieënzestig jarige leeftijd sterft zetten de juridische twisten zich voort tussen Elisabeth en haar halfbroers, die weinig succesvol zijn als kooplieden. Haar laatste jaren slijt Elisabeth bij haar kinderen in Culemborg en Hagestein waar ze in 1746 sterft, 65 jaar.

In AMSTELDAM, Anno 1747

Willige Verkoopinge,

Op Maandag, den 17. April, 1747. ten Huyse van Heyndrik de Wit, Caffetyn in 't Oudezyds Heeren Logement / 's avonds ten 6 uuren /

Van de onderstaande

HUYSEN

En ſomme

ERVEN

Mitsgaders een Perceel

WEY-LAND

Onder breeder vermeld en aangeweeſen.

GERRIT DE NYS,
CORNELIS VAN ARREWYNE,
JAN MYNSSEN,
BRUNO TIDEMAN
EN
DIRK VAN BEEK,
MAKELAARS,

Preſenteeren, ingevolge de laſt van hunne Principaalen, aan de Meeſtbiedende te Verkoopen:

N°. 1. Een Hoge en Sterk Koopmans Huys en Erve, ſtaande en gelegen op de Heerengragt / tegen over de Bergſtraat / voorzien van twee Pakkiſten, daar beyde een Voorhuys, en de andere ruſten een Behange Zydamer, beyde een Gang, aan welker regter zyde een Zaal verrimmert staat, boven dezelve Laetſte, Engelſe Schoorſteen, gaſtbildende Ruiten &c. een goede tegen over de ſelve een ruyme Kelder met Goed Loot behangen, met een Opgang na de Gang een Cyſtel of Bakoven, agtaan de Zydamer een Voorhuys, twee ruyme Voorkamers en een agter Comptoir of Provlieskamer, beyde de Zaal en Eedamer daer ruyme Kaspertwerken, met een Bedekamer daer boven, hoger een zoutgaande Solder, waar boven twee Vliering, onder de Eedamer een ruym Keuken, met een Regthuis, Pompje, Gasse, Tinen andere Kelders, onder de Kroderen Wyn en Provisiekelder, en 't Pomzel een groot Turfhok, onder het Uytlek een Vuurhok met Regen en Pompwaterpompje &c. Agter het Huys een beklaende Plaets en een Tuyntje met Peynders en twee Lovale Beddens, een groote de Tuyn een Prieel, met een behange Vertrek aan 't eene ende, en een Kuegenhouter, Pompje &c. aan d'andere ende, onder het Perceel hierbeer aangeteekent staegaange Gemeenheyts-Gerechten, als na den 1ſte Maart 1747 te aanvaarden, ſynde

Postacademisch onderwijs

Eerste halfjaar 2009

De komende cyclus bestaat uit zestien lezingen. Deze worden zoals altijd in eigen huis gehouden en ook de opzet is als vanouds: hoog niveau, geen franje, geen syllabi en een lage prijs. Nieuw is dat er niet alleen bijeenkomsten zijn van half twee tot vijf uur, maar ook – als proef – enkele van twee tot acht uur. Deze langere cursussen (incl. broodjesmaaltijd) zijn ingelast om tegemoet te komen aan de wens van donateurs die van verder weg komen. Zij wezen ons erop dat de verhouding reis- en onderwijstijd voor hen niet altijd efficiënt was. Met de bijeen-komsten op 14 mei en 4 juni - vijf uur effectief onderwijs voor vijf PO-studiepunten - hopen we dit bezwaar te ondervangen.
Meer informatie over de lezingencyclus en de mogelijkheid tot inschrijving voor donateurs is te vinden in bijgaande brochure of op onze website www.notarielestichting.nl.

• Donderdag 12 februari 2009
Mr. B. Breederveld
De verdeling door de rechter

• Donderdag 5 maart 2009
Mr. J.C.Toorman
Actualiteiten Wet Voorkeursrecht Gemeenten

• Donderdag 12 maart 2009
Mevr. dr. S. Pront-van Bommel en mr. M.B. Koetser
Bestuursrechtelijke valkuilen voor de notariële praktijk

• Donderdag 19 maart 2009
Mr. R.J.J. Beckers en mr. J.H. Ottervanger
Introductie Fondsstructurering

• Woensdag 25 maart 2009
Mevr.mr.dr.C.G.Breedveld-deVoogd en prof.mr.W.G.Huijgen
De verantwoordelijkheid van de notaris bij koop en levering van onroerend goed

• Donderdag 2 april 2009
Mr. G.J.C. Lekkerkerker en mevr. mr. E.E. Minkjan
Verordening op de kwaliteit
• Donderdag 9 april 2009
Mr. R.J.C. van Helden en mr.Y. van der Tempel
Het nieuwe personenvennootschapsrecht

Het PAO in bedrijf

• Donderdag 16 april 2009
Prof. mr. M.J.A. van Mourik
Uitleg van huwelijkse voorwaarden en uiterste wilsbeschikkingen

• Donderdag 23 april 2009
Mr. L.P. Broekveldt
Vormerkung, beslag en rangorde

• Donderdag 14 mei 2009
(n.b.: lange cursus)
Mr. J.C. van Straaten
en prof. dr. R.N.G. van der Paardt
Nieuwe ontwikkelingen op het gebied van vastgoedbelastingen

• Donderdag 28 mei 2009
Mr. drs P.R. de Geus en mr. J. Scholten
Cursus Financiële huishouding

• Donderdag 4 juni 2009
(n.b.: lange cursus)
Prof. mr. Gr. van der Burght en
mevr. drs. R.M. Kavelaars-Niekoop
Gevolgen van echtscheiding

• Donderdag 11 juni 2009
Mr.W.J.J.G. Speetjens en drs R.T.R. Hoppenreijs
Erfrecht en Bedrijf I

• Donderdag 18 juni 2009
Mevr. mr. M. Pel en mevr. mr. E. Schutte
De rol van de notaris/advocaat bij mediation

• Donderdag 25 juni 2009
Mevr. mr. dr. R.M.P.G. Niessen-Cobben
en prof. mr. A.H.N. Stollenwerck
De rechtshulpverlener (belastingadviseur, notaris, kandidaat-notaris, advocaat en accountant) kan als medepleger een bestuurlijke boete worden opgelegd

• Donderdag 2 juli 2009
Mr. W. Burgerhart
Erfrecht en Bedrijf II

Imponderabilia

De Stichting is wegens vakantie gesloten vanaf woensdagmiddag 24 december 2008 om vijf uur tot dinsdagochtend 6 januari 2009 om negen uur.

Niehoff Werning & Kooij
verzekeringsadviseurs voor advocatuur en notariaat

Ssst... een klant!

Stel je voor. Je verwacht een belangrijk telefoontje van je eerste klant... Je visitekaartjes en het briefpapier zijn net door de drukker afgeleverd.
Maar zover is het nog niet. Een eigen notarispraktijk vergt nogal wat voorbereiding. Zoals een ondernemingsplan, het afdekken van het beroepsaansprakelijkheids- en arbeidsongeschiktheidsrisico. Niehoff Werning & Kooij heeft als specialist in het notariaat een aanzienlijk aantal startende notarissen op weg geholpen.
Wanneer u ons belt, sturen we de documentatiemap voor het notariaat vrijblijvend toe.

Snouckaertlaan 42, 3811 MB Amersfoort Tel. 033 - 464 13 40 Fax 033 - 464 13 45 info@nwk.nl www.nwk.nl ISO 9001 Gecertificeerd.